

Manuel Cerdà

Centre d'Estudis d'Història Local
(Diputació de València)

HISTÒRIA SOCIAL I TEORIA SOCIAL

El 1981, un lúcid i inquiet historiador com és Raphael Samuel va publicar un article titolat «Història i teoria» -el qual podem llegir al llibre *Historia popular y teoría socialista*- que obria amb una reflexió sobre el poc que s'interessen els historiadors en la introspecció del nostre propi treball i en la teorització de les investigacions dutes a termini. Aquestes es formulen més en funció de les dades que es coneixen que d'allò que vol explicar-se i, així, en la mesura que «l'investigador empre la suficient diligència» en la seua recopilació, «a la llarga sortirà a la superfície allò que va ocórrer realment». Poc preocupen les concepcions teòriques que hi ha darrere de cada treball, ni molt menys la utilitat social que poden arribar a tenir les investigacions que es realitzen. Sembla com que totes, pel fet d'esbrinar el passat, hagen de tenir el seu interès i resultar útils més prompte o més tard, oblidant que -com assenyalaria Paul Thompson- «tota història depén en última instància del seu propòsit social» i que la tasca teòrica és necessària per a generar proposicions que puguin explicar i comprendre el món real dins d'un projecte social de futur.

Deu anys després d'aquestes reflexions de Samuel, i en uns moments en què el món està canviant a una velocitat que ningú no sospitava, no sembla que -almenys entre nosaltres- els historiadors es dediquen massa a l'anàlisi de la societat en què vivim i a debatre quin ha de ser el paper que en ella ha de jugar la història com a ciència social. Sembla com que aquesta, amb el temps, vaja acumulant coneixements que, certament, serviran per a explicar els diversos canvis i les distintes situacions per les quals ha atravesat la humanitat, però que no acaba d'estar clar fins a quin punt aquestos coneixements tenen una aplicació de cara al present, de cara a corregir-lo i transformar-lo. És així que, davant d'una societat en constant canvi, l'opinió dels historiadors a penes si es deixa sentir. Clar que ¿a qui li interessa aquesta opinió? Tancats als arxius i a les hemeroteques i, després, als despatxos i a les aules, ens convertim en una espècie de secta que només transmet els seus coneixements als iniciats.

El que pràcticament tothom haja repetit aquella noble i clàssica definició de la història de conèixer el passat per a entendre el present, no vol dir que, gràcies als treballs dels historiadors, a les seues investigacions -producte, per suposat, de moltes hores de dedicació-, la història tinga el pes suficient en la vida de la gent com per a que aquesta tinga una visió àmplia i exacta de la realitat social i dels conflictes d'aquesta realitat. Bona part de les investigacions que avui es duen a termini careixen de plantejaments globalitzadors i sembla que no tinguen altra justificació que l'estrictament acadèmica. ¿Què es vol obtenir més enllà del *cum laude* en la realització d'una tesi doctoral? ¿Què més es pretén, fora del *curriculum* professional a l'hora d'escriure un article o un llibre?

No sembla que, des d'aquesta perspectiva, la història estiga present en un projecte social tendent a canviar la societat des de la comprensió del present gràcies al coneixement i la interpretació del passat. Naturalment, en aquest estat de coses no ha de resultar-nos estrany que, com deia Samuel, els historiadors no intenten teoritzar les seues investigacions i que moltes d'aquestes es realitzen des de premises que es consideren segures sense detindres a analitzar quin pensament les orienta, és a dir, quina teoria. És així que ens trobem a sovint amb investigacions fetes amb una gran «tècnica» i un alt grau d'especialització, de coneixement de l'objecte estudiat, però que no diuen res més enllà d'elles mateixes. És com pintar quadres en sèrie: es pot tenir una acuradíssima tècnica, amb un gran domini del color, de l'harmonia o de la perspectiva, però aquest tipus de quadres no solen servir per a molt més que per tapar trossos de paret.

Deixem de banda els problemes de la construcció del coneixement històric als filòsofs o als sociòlegs. Ells són els qui teoritzen; l'historiador va a allò concret; acumula coneixements que un altre s'encarregarà d'ordenar i explicar d'una manera globalitzadora. ¿Absència de teoria? Més que absència, sembla que moltes vegades el qui hi ha és una animadversió cap a la teoria, la qual cosa no deixa de ser lògica quan es planteja la investigació historiogràfica partint de l'ordre actual de les coses per a cercar en el passat els seus orígens. D'aquesta manera, la història de la humanitat constituiria una línia ascendent de progrés que es justificaria amb el fet d'haver arribat a la realitat actual. Des d'aquesta perspectiva, la pràctica historiogràfica vindria a partir massa sovint de premises considerades immutables. I, així les coses, és obvi que no fa falta cap teoria; naturalment, sense que açò signifiqui en cap moment la defensa d'una teoria «fabricada» com alternativa a l'explicació de fenòmens reals.

Ara bé, allò que cerquen totes les ciències socials -i, per suposat, la història-, i que fa que siguin útils socialment, és obtenir un conjunt de coneixements suficient per a poder comprendre les accions dels homes com a sers socials. Però la història, a més, ens serveix per a veure quines han estat les transformacions que ha experimentat la humanitat al llarg del temps fins arribar al present i sobre quins pilars aquest se sustenta quan se'ns pretén legitimar com la meta d'arribada d'una llarga carrera repleta de guanys. En aquesta recerca comuna del coneixement de l'home com a ser social, tanmateix, les ciències socials han seguit camins divergents i sofert les lògiques ramificacions.

Precisament, es en aqueixa preocupació per entendre històricament les transformacions de la societat, on naixerien noves disciplines, com ara la sociologia, en un intent d'escapar de l'encotillat marc d'actuació de les ciències socials en moments determinats. L'orige de la sociologia, en última instància, no seria altre que el refús a una història que se centrava principalment en els

grans esdeveniments polítics. Davant d'açò, la sociologia obriria nous camps d'investigació, dels quals la història no se n'havia ocupat fins aleshores. Possiblement, doncs, tinga raó Santos Juliá quan afirma que la sociologia fou en el seu oríge història de la societat i que a penes res diferenciaria una de l'altra. Però el que s'ampliés la temàtica de la història no va significar que canviés necessàriament el mètode bàsic de la investigació històrica, preocupada sobretot per l'estudi de fenòmens concrets. Com va fer notar Samuel, «la sociologia va aportar les caixes teòriques buides: la tasca d'omplir-les corresponia als historiadors». Ara bé, lluny de que les caixes foren omplides per uns o altres, hem assistit a un distanciament progressiu entre ambdues ciències a mesura que la teoria social ha anat allunyat-se de la història i aquesta última de la teoria.

A l'igual que la sociologia, la història social va naixer del refús a una història positivista i política. Igualment, obrí nous camps d'investigació com la classe obrera, la família, la vida quotidiana o la cultura popular, en el seu propòsit d'estudiar tot allò que pogués arribar a definir-se com a objecte social. Però no era suficient amb obrir nous camps d'investigació, amb estudiar a aquells als qui la història mai no havia prestat atenció i les seues manifestacions, ja que sense renovar el mètode bàsic amb que es feien aquestes investigacions es caia en bona part dels defectes que volien criticar-se, com va ocòrrer -i d'això en tenim una bona prova entre nosaltres- amb l'estudi de la classe treballadora, de la qual interessava el moviment obrer i on se substituïa els grans personatges de la història positivista pels líders i els grans esdeveniments pels congressos i les vagues. Així, la història social introduïa noves temàtiques, però no s'orientava cap a la renovació teòrica.

La sociologia i altres ciències socials, com la antropologia, proporcionen sovint l'utilatge teòric del qual aquesta «nova història» no s'havia nodrit. Allunyada d'una teoria -és a dir, d'un conjunt de proposicions a través de les quals siga possible explicar, d'una manera lògica i ordenada, la realitat social- la història social sembla haver-se convertit en un calaix de sastre on cap tot allò que no siga història política o econòmica. La història social seria, doncs, una especialització més dins de la ciència social històrica. Però, com fera notar Hobsbawm, la matèria de la història social -els aspectes socials del ser humà- no pot estudiar-se aïlladament, separada d'altres aspectes d'aquest, sense caure en la tautologia o en l'extrema trivialització.

El lloable intent de la història social de rebutjar una història que se centra de manera primordial, i quasi exclusivament, en la «gran política», va comportar massa sovint l'allunyament dels historiadors socials per la política, fins el punt d'arribar a negar la seua importància i, per tant, deixar de banda les relacions inherents a la societat de classes, relacions de dominació d'uns sobre altres. La preocupació per les qüestions sociològiques i antropològiques

deixarien relegats a un segon terme els continguts específics de la història, al mateix temps que la història social apareixeria carent d'un utilatge teòric propi, oblidant-se de que «no pot haver una història social digna de consideració sense una connexió amb la teoria, mitjançant una interpretació coherent del procés social en general i de l'economia política en particular». (E. Fox i E. Genovese).

Així, avui s'estudien gran quantitat de temes que abans hagués resultat totalment insospitat que haguessen pogut ocupar l'atenció de l'historiador. Temes com el sexe, la locura, les relacions familiars, la religiositat popular, les pautes alimentàries o la vida privada, són temes que avui estan de moda dins de la història social i que han substituït els d'aquella vella història preocupada pels grans personatges i els grans fets. Són temes, a més, que resulten més acceptats pel públic lector de llibres d'història i, conseqüentment, per les editorials, fins i tot les institucionals, que -ací, entre nosaltres- continuen sent les que major nombre de treballs històrics publiquen. Temes que, fins i tot, han deixat de banda allò que en un primer moment preocupà a la història social: la classe treballadora. Sense anar més lluny, al País Valencià semblava que en els anys setanta hi havia un notable interès per la classe obrera i les seues manifestacions, però ¿quants treballs -articles o llibres- s'han publicat, o quantes tesis s'han realitzat, en els últims anys sobre el que a principis dels setanta prometia ser una línia destacada de la investigació històrica al nostre país?

Tanmateix, tota aquesta novedosa ampliació de la temàtica a estudiar no ha anat acompanyada en tots els casos d'una anàlisi lligada a les seues relacions bàsiques amb l'ordenació social i, per tant, a l'objectiu de la història. És com si l'home pogués separar-se en distintes activitats no relacionades entre si, com si la societat pogués compartimentar-se en diverses capes: la social, la política o l'econòmica, i estudiar aquestes per separat unes de les altres. D'ací la fundada crítica d'historiadors com Fox i Genovese a un Braudel que quasi s'ha mitificat en alguns àmbits -reprotxant-li haver negat la centralitat de les relacions de producció, d'autoritat i explotació, i implícitament, el procés històric- o, en el mateix sentit, de Fontana a la no menys mítica escola dels Annales. O d'ací també, i a l'altre costat, afirmacions com les de Le Roy Ladurie de que no hi ha més història científica que la d'allò quantificable, la qual cosa ve a suposar, en última instància, la negació de la teoria.

Des d'una altra perspectiva, i per motius que resulta difícil sintetitzar en tan poc espai, però que han produït una abundant literatura sobre el tema, els historiadors marxistes britànics donarien un altre impuls a la història social. Aquests no tractarien tant de cercar nous objectes d'investigació com altres enfocaments de la pràctica historiogràfica des de la teoria basada en el pensament de Marx: per a ells, les relacions socials són sempre relacions de classe i aquestes són sempre polítiques, la qual cosa suposa la dominació i l'ex-

plotació d'uns sobre altres. Enfront dels factors determinants d'una abstracta i llarga durada, els marxistes britànics contraposen la concreta i viscuda experiència de grups i classes socials, refusant l'economicisme que durant tant de temps havia caracteritzat el marxisme britànic i dedicant la seua atenció a l'acció humana, a la classe com a esdeveniment cultural (E. P. Thompson).

Així doncs, la teoria no s'ha d'entendre com un conjunt de fórmules de validesa universal aplicables a l'explicació de la realitat històrica -com seria el cas de l'estructuralisme o el funcionalisme, on el fet no té més valor que il·lustrar una teoria-. La teoria no és una cosa «prefabricada», sinó que ha de ser quelcom en continua construcció; una construcció que han de fer els mateixos historiadors per aconseguir la comprensió històrica de les qüestions a que s'enfrontem des del seu posicionament davant la vida, la seua manera d'abordar els problemes de la societat i el seu compromís amb la realitat social, sense acceptar res *a priori* i sense oblidar el perill a què es referia Marx d'utilitzar, com si d'una clau mestra es tractés, una teoria històrica-filosòfica general.